ÉRTEKEZÉSEK
A TÖRTÉNELMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL
Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia.
A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL
SZERKESZTI
FRAKNÓI VILMOS
OSZTÁLYTITKÁR.
VII. KÖTET. VII. SZÁM. 1878.

ERDÉLYNEK
HONTER JÁNOS ÁLTAL KÉSZITETT
TÉRKÉPE
1532-ből.

EGY TÉRKÉPPEL.

FABRITIUS KÁROLY
LEV. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1876. május 22-én tartott ülésén.)

Ára 20 kr.

BUDAPEST, 1878.
M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALÁBAN.
(AZ AKADÉMIA BÉRHÁZÁBAN).

ZÉSEK

nányok köréből.

1867—1870.

ről. Hunfalvy János- . . . . Ára 20 kr.
örténete Magyarországon. 67. 190 l. . . . . 60 kr.
tetése különös tekintettel Thaly Kálmántól. . . . . 20 kr.
tiségei és ezek száma vár- it Fényes Elektől. . . . . 30 kr.
örténelméből. Szilágyi . . . . 40 kr.
rónfoglalása. Szilágyi . . . . . . 20 kr.
ésének jogosulatlansága. 8. 48 l. . . . . . . 20 kr.

VIII. Szám. Babylonia és Assyria őskori történelmének hitelessége. Ribáry Ferencztől. 1869. 51 l. . . . . 20 kr.

IX. Szám. Ráth Károly m. akad. tag emlékezete. Rómer Flóristól. 1869. 25 l. . . . . 10 kr.

X. Szám II. Endre szabadságlevelei. Knauz Nándortól. 1869. 79 l. . . . . 30 kr.

XI. Szám. Rendi országgyűléseink jellemzéséhez. Salamon Ferencztől. 1869. 36 l. . . . . 10 kr.

XII. Szám. Zilah történelméből. Szilágyi Ferencztől. 1870. 136 l. . . . . 40 kr.

Második kötet. 1872.

I. Szám. Jelentés az Antwerpiában 1871-ik évi augusztus 13—22-éig tartott nemzetközi geografiai congressus munkálatairól. Hunfalvy Jánostól. 1872. 31 lap. 10 kr.

II. Szám. Nyitra vármegyének XV. századbeli vámhelyei. Wenzel Gusztávtól. 1872. 14 l. . . . . 10 kr.

III. Szám. Péter és Aba. Szabó Károlytól. 1872. 48 l. . 20 kr.

IV. Szám. Henckel János, Mária királyné udv. papja. Frankl Vilmostól. 1872. 31 l. . . . . 10 kr.

V Szám. Nevezetes per lőcsei polgárok között 1421—1429. Wenzel Gusztávtól. 1873. 34 l. . . . . . . 10 kr.

VI. Szám. Révai Ferencz nádori helytartó fiainak hazai és külföldi iskoláztatása 1538—1555. Frankl Vilmostól. 1873. 94 l. . . . . 30 kr.

VII. Szám. Diósgyőr egykori történelmi jelentősége. Wenzel Gusztávtól. 1873. 82 l. . . . . 30 kr.

VIII. Szám. Adalékok Bethlen Gábor szövetkezéseinek történetéhez. Szilágyi Sándortól. 1873. 96 l. Egy táblával. 30 kr.

IX. Szám. Emlékbeszéd Érdy János felett. Nagy Ivántól. 1873. 26 l. . . . . 10 kr.

X. Szám. A székelyek alapszerződése. Balássy Ferencztől. 1873. 57 l. . . . . 20 kr

ERDÉLYNEK

HONTER JÁNOS ÁLTAL KÉSZITETT

TÉRKÉPE

1532-ből.

EGY TÉRKÉPPEL.

FABRITIUS KÁROLY

LEV. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1876. május 22-én tartott ülésén.)

BUDAPEST, 1878.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

Budapest, 1878. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

ERDÉLYNEK HONTER JÁNOS ÁLTAL KÉSZÍTETT TÉRKÉPE 1532-ből.

Az 1876. év nyarán, az árvizkárosultak javára a gróf Károlyi-palotában mütörténeti kiállítás rendeztetvén, gróf Apponyi Sándor egy, 1553-ban készült magyarországi térkép ép példányát állítá ki. Magassága keretestől 0·792 méter, szélessége 0.552 méter. A térkép jobb felén e sorok állanak: »Tabula Hungarie ad quatuor latera per Lazarum quondam Thomae Strigonien. Cardin. Secretarium virum expertum congesta, a Georgio Tanstet ex Collimitio reuisa, auctiorque reddita, atque iam primum a Jo. Cuspiniano edita Serenissimo Hungarie et Bohemie Regi Ferdinando principi et infanti Hispaniarum Archiduci Austrie etc. facta auspicio maiestatis sue ob reip. Christiane vsum, opera Petri Apiani de Leyszigk Mathematici Ingolstadiani inuulgata. Anno 1553.« Bal oldalán pedig ez olvasható: »Impressum Venetÿs per Joannem Andream Valuasorium cognomine Guadagninum.« [1])

Legelőször dr. *Rómer Flóris* a nemzeti múzeum érdemteljes rég. őre hívta föl a közfigyelmet e térképre. A »Hon« 107. (máj. 9. reggeli) számában egyúttal kifejezte abbeli nézetét, hogy e térkép a legrégibb magyar térkép s örömét nyilvánitá, hogy szerzőjében *Lázár* diákban, hosszas keresés után valahára megtalálta Bakács Tamás esztergomi érsek titkárát. Igérte egyúttal, hogy e térképet a »Magyar Könyvszemlé«-ben bővebben fogja ismertetni.

Lázár diáknak e térképe azonban nem legrégibb térképe Magyarországnak. Már feliratából is kitünik, hogy nem

[1]) Fényképezte és kiadta *Klösz* György, Budapesten.

az első, hanem a Tanstet György [1]) által bővített második kiadás.

Az első kiadást, a felirat tanusága szerint, a tudós Cuspinianus János, ki Ausztriának is kiadta földképét, [2]) eszközölte Ferdinánd király számára Leÿszigki Apianus Péter [3]) ingolstadti mathematikus segítségével 1528-ban. Ezen első kiadás föliratát Schwartner Márton [4]) sajnos, nem igen híven közölte. Szerinte igy hangzik: »Hungariae typus, quem primus descripsit Lazarus, Secretarius Card. Strigoniensis, editus Ingolstadii per Appianum 1528.«

Mindamellett Lázár diáknak ezen 1528-ban nyomatott térképe sem a legrégibb magyar földkép; a legrégibb ugyancsak az, melyet Koberger Antal Norinbergában 1493-ban, az ívrét alaku »Liber chronicorum«-ban adott ki, s melynek a latintól némileg eltérő német fordítása ugyanazon évben jelent meg. [5]) E térképhez mellékletül van adva az ország története [6]) s némely magyar városnak, nevezetesen Budának látképe. »TRANSILVANIA« ezen 1493-iki térképen a Tisza s a keleti határhegység közt fekszik. A Maros és Olt — ez utóbbi a hegységtől délre — csak jelezvék. Ugyancsak délre a hegységtől és keletre az Olttól találjuk »Sibenburg«-ot; kissé

---

[1]) *Tanstetter* György szül. Rhain-ban (Bajorország.) I. Miksa cs. házi orvosa s a bécsi egyetemen a csillagászat ny. tanitója volt. (Pierer Un. Lex. II. kiad. 30. k. 385. l.)

[2]) *Haner*, Script. rer. Hung. Viennae 1774. I. 114. l. Cuspinianus Bécsben halt meg 1529-ben, agg korában.

[3]) Apianus (tulajdonkép Bienewitz) Péter szül. 1495. Lipcse közelében, Ingolstadtban a mathematica tanára s V. Károlynak a csillagászatban tanitója volt. 1552 halt meg. (Pierer II. kiad. 2. köt. 215. l.)

[4]) *Schwartner*, Stat. des Königr. Ung. Pest 1798. 43. l. E föliratot u. a. forrás szerint Kazinczy is említi Kultsár István »Hazai tudósitások« 1807-ik évi folyamában a 208. lapon, holott e kiadás — bizonyára sajtóhibából — 1518-ra van helyezve. Hol látta Schwartner ez 1528-iki kiadást, azt nem említi. Én sem a m. n. múzeumban, sem a budapesti m. kir. t. egyetem könyvtárában nem láttam. Kazinczy szintén legrégibbnek tartá ezt az 1528-iki kiadást.

[5]) Mindkét kiadás megvan a m. n. múzeum ktárában.

[6]) Erdély leirása azonos azzal, melyet Aeneas Sylvius Historia de Europa Cap. II. (Op. geog. et hist.) Helmstad. 1699. a 222. lapon közöl.

éjszakra ettől fekszik a »WVRTZLANT,« mely a hegységtől a Dunáig terjed. [1])

Magyarország ezen legrégibb, 1493-iki térképére emlékeztet Munsterus Sebestyén »Cosmographiae universalis Lib. VI.« [2]) hol a 856. lapon Magyarországnak egy kis térképe le van nyomtatva a szöveg közé. E térkép kis része jelzi a hegyek által körített Erdélyt, a »Siebenbürg« név azonban csak a Maros és Olt folyó közt olvasható. Városnév egy sincs említve.[3])

Vajjon Lázár deák ismerte-e ezt az 1493-iki térképet s alapul használta-e saját műve szerkesztésénél, azt nem merem állítani, miután az 1528. kiadást nem ismerem. Ellenben az ő általa rajzolt, a mint azt 1553-iki II. kiadásából ismerem, legalább külső vázlatát illetőleg nem volt befolyás nélkül a Honterus térképére, ki 1532-ben késztíté a magáét. Nem tartom tehát fölöslegesnek, az összehasonlítás czéljából, amannak rövid leirását adni. Sajnos e tekintetben csak is az 1553-iki kiadást használhatom, mely Tanstet György által javított kiadásnak tekinthető, mi természetesen a Honterusséra már nem lehetett befolyással, ki előtt az 1528-iki lehetőleg volt, melyhez ismételve fájlalom, hozzá nem férhettem.

Erdély ezen 1553-iki földképen 17 □ cm. területet foglal el s Magyarországtól ÉK-re fekszik. Igy pl. a ki e térképpel Bécsbe akarna utazni, annak délnyugati irányban kellene czélja felé tartani. A »TRANSILVANIA« név csupán a Küküllő és Olt közti vidéket jelenti, míg Toroczkó mellett »Dacia« áll. A határok É-kon: »Moldaviae pars.« Alatta egy hegyláncz s még alantabb — a »Riuulus Dominarum« van

---

[1]) E térkép lenyomata, úgy látszik, kézi rajz alapján készült, mely szokás a XV. században általán divatban volt. Legalább Windeck szavai Cap. 134. (Menken Script. rerum germanicarum I. p. 1183) »in der grossen Wallachie . . . . das ist also ein viztume in der Wallachie vnd von der Worzelland an biz an das snegepirge.«

[2]) Az előszó keltét tekintve, e mű 1550-ben nyomatott Baselben, míg egyes városok tervei, p. Rómáé, Bécsé 1548, 1549-re utalnak. E munka német fordításban is megjelent, ugyancsak Baselban 1628-ban.

[3]) Hasonlókép a 918. lapon is meg van Erdélynek egy térképe, mely azonban Magyarországot is magában foglalja Pozsonyig, s Macedoniáig, Thraciáig, a Fekete tengerig, Podoliáig (»Lempurg«-gal) ér. A 919 lapon a Vöröstoronynak rajza látható.

jelezve; keletre »Bossn« vidék terül el — valószinüleg sajtóhiba »Nösen« Beszterczе szász elnevezése helyett, ez alatt van »Bistritz.« Azután következnek »Comitatus Gurgio« (Gyergyó), »Comitatus Czik,« ez alatt a »Mons Hargita,« melyen a »Vuadkikele F«(luvius) zúg keresztül, ez az Oltnak neve közel eredeténél. Keleten a »Comitatus Czik« képezi a határt, tovább délen a »Co(mitatus) Orbai,« »Co(mitatus) Kizdi,« »Co(mitatus) Seffa« (valószinűleg Sepsi); a középen keleti irányban »Brassa—Cronstat« fekszik, a magas határhegységen alól pedig »Bartza prouincia,« »Fogaras montes,« melyek az »Aluatus Fl«(uvius) átrontásaig terjednek. Déli határszéleкül, az Olt-átrontástól Lippáig hegyek jelezvék, melyek délnyugoti irányban huzódnak; délre tőlök »Valachia magna« terül el. *Nyugaton* a »Kalata alpes« határolja az országot s éjszakiabb irányban Almásnál egy hegyláncz a »Ville Valachorum«-mal.

A hegységek többé-kevesbbé nagy és magas ormokkal, az erdők fákkal és cserjékkel, a folyók párhuzamos vonalakkal jelölvék. Ez utóbbiak túlnyomóan déli irányban folynak.

A »Nagsamos Flu« (vius) a »Bossn« vidékről ered, Beszterczétől éjszakra, »Somkerek«-nél fölveszi az éjszakkeletről jövő egyesült »Bistritz Flu« és »Saio Flu«-ot, aztán nyugotra kanyarodván, »Deez«-nél egyesűl a Kolosvár felől folyó Kis-Szamossal, mely azonban nincs megnevezve. A »Keressi« — »Teres flu«-nak is nevezve, mi nyilván sajtóhiba Keres (Körös) helyett — »Sebesvar«-tól éjszakkeletre ered, s délnyugotnak folyva, »Feketető«-nál elhagyja az országot.

A »Maros Flu.« éjszakon ered; »Regen«-en fölűl balpartja felől a »Gergyn Flu.« (Görgény) ömlik bele, aztán »Regen«-től Geredig (Gerend) délnyugati irányú, itt kétfelé válva, a nyugati ág, mint »Amaras Fl.« »Alkos«-nál, »Zoltzna»-nál s még lejebb »Keresbania«-nál egészen déli irányban zúg tova, s Magyarországban a »Fekete keres Flu.«-sal egyesűlve a Tiszába ömlik. Itt bizonyára tévedés van, miután az Aranyos — »A maras Fl.« sajtóhibából »Aranas« helyett — s a Körösbánya mellett folyó Körös egymással egyesűlnek. A Maros keleti ága »Teruis« (Tövis) és Alba-Julia mellett délnyugati irányban »Marous Fl.« név alatt Lippáig foly. A Ma-

rosnak ezen ága jobb partján egy »Siod« (Diód) és »Tervis« (Tövis) felől déli irányban csergedező hegyi patakot veszen magához, s egy Alba Juliától éjszakra torkoló folyó által — mi újabb tévedés — az »Amaras Fl.«-sal áll öszszeköttetésben, úgy hogy ezen összeköttetéstől éjszakra »Lupsa,« »Galatz,« »Patza,« »Metez,« ezen összeköttetéstől délre »Alba Julia«, keletre s nyugotra »Abrotania« — nyilván Abrudbánya — fekszik. Mindamellett nem ez a folyócska az »Onpai Fl.« (Ompoly,) hanem egy másik, mely »Abrotania« vidékén ered, s »Zazvaros«-sal szemben folyik a Marosba.

A Maros balpartjába a Küküllő folyik, mely azonban nincs megnevezve. Ez a »Co. Vtuarhel«-beli hegységekből ered a »Mons Hargita« közelében, hol a »Vuadkikele Fl.« ered a hegyekből s az Oltnak kezdetét képezi. A Küküllő »Vtuarhel«-ig déli, aztán »Saspurg-Segesuar«-ig nyugatra folyik s »Kerestúr«-tól »Saspurg«-ig két megnevezetlen folyócskával bővűl; »Saspurg«-tól hibásan rajzolja a térképrajzoló a Küküllőt délnyugati irányban »Kikeleuar« felé, mely e folyó egyik szigetén fekszik; »balassaló« (Balázsfalva) mellett a Küküllő egy kis folyót vesz magába, mely »S. Agnes«-nek van nevezve s még egy másik »Medies« felől jövőt is. Ez egyesűlt folyók Alba Julia fölött a Marosba ömlenek.

Az »Aluatus Flu.,« mely — mint már említők — eredeténél »Vuadkikele Fl.« nevet visel, a »Mons Hargita«-n áttörtetvén, eleinte délkeletnek »Georg«-ig (Sepsi-Szt.-György) folyik, innen »Fogaros«-ig délnyugati, s egy nyugati kanyarúlatot téve »Cibinium« felé déli irányban siet a hegyeken át »Valachia-magna«-ba.

A helységek tornyokkal jelezvék, nagyságok szerint néha kettő-három is van. A városok nevei nagyobb betűkkel nyomvák, mig a jelentéktelen helységeket csupán körök jelzik.

A hibásan nyomtatott s igy értelmetlen, nagynehezen megfejthető helyneveket betű-sorban, Erdély korábbi politikai felosztása nyomán itt közöljük.

Abrotania = nyilván sajtóhiba Abrudbánya h.

Alba Julia = Gyula-Fejérvár.

Alkos = Oklos, Torda m.

Almas = Nagy-Almás, Kolos m. előbb vár, Benkő: Milkovia II. 387.

Alpret — Alparét, B.-Szolnok m.

Bakai = Bokai, Hunyad m.
Balassalo = sajtóhiba Balázsfalva helyett.
Bant = Mező-Bánd, Maros szék.
Bantzida = Bonczhida, Doboka m.
Bartza = Nagy Barcsa, Hunyad m.
Batz = Bátos, németül Bootsch.
Beluomos = nyilván sajtóhibából Baluanios (Bálványos) helyett. Bálványos-Váralja, hol egy ős-régi vár állott. Marienburg: Geographie von Siebenbürgen. Hermannstadt 1813. II. 120.
Bertalon = Berethalom, Medgyes szék. Közelében »S. Agnes«, mi nem a közeli patakra, mint inkább »Szent Ágotha« helységre vonatkozik. (Németül Agnethlen, N.-Sink szék.)
Besene = Bessenyő, Heidendorf, Beszterczе vidék.
Bethen — Betlen, régi vár Belső-Szolnok m.
Biazvuar = Brassó közelében, ismeretlen.
Bistritz = Beszterczе, szászul »Nösen«-nek nevezik a várost, holott a térkép hibásan a vidéket nevezi el Bossnak.
Bitzi = a Szamos és Maros közén, ismeretlen.
Bogarpogat, az előbbi helység mellett, ismeretlen.
Brassa = Cronstat = Brassó.
Cibinium, Hermanstat vagy Herrnstat = Nagy-Szeben.
Ciobor, Bánfi-Hunyadtól éjszakra, ismeretlen.
Colosvuar, Clausenburg = Kolozsvár.
Czicouar = Csicsóvár, B. Szolnok m. régi vár. Benkő: Milkovia II. 409.
Czik = Csik.
Deez = Deés.
Detze = Décse, Torda m.
Deuua = Déva.
Diakakani, Segesvár közelében ismeretlen.
Dialu = Gyalu, Kolos m., régi vár. Benkő II. 385.
Dorbach=Dürrbach, Magy. Dipse, Beszterczе v.
Emerici, Maros Sz. Imre, Alsófejér megye.
Feketehale = Feketehalom, Zeiden, Brassó v.
Feketo=Feketetó.
Fogaros = Fogaras.
Galatz = Galacz, Alsófejér m.
Georg = Sepsi Szt. György.
Gered = Gerend, Torda m.
Gergin = Görgény Szt. Imre, Tordamegye.
Grad, talán Grid, Hunyad m.
Huniad = Bánfi-Hunyad.
Huniad = Vajda-Hunyad.
Kameros = Kamarás, Kolos m.
Kanabet, Toroczkó közelében, ismeretlen.
Kapus = Kapus, Medgyes szék.
Kebelkut = Köbölkut, Kolos m.
Kehalon = Kőhalom, (Reps).
Kend = Kend, Küküllő megye.
Keresbania = Körösbánya, Zaránd megye.
Kerestur = Székely-Keresztur.
Kerstur = Récse-Keresztur, Dobokamegye.
Ketzkerath = Kecskekő, régi vár Alsófejer megye.
Kikelvar = Küküllővár.
Kolos = Kolozs.
Krapos = Gyalu közelében, talán Kapus Kolosmegyében.
Kyzdi = Kézdi-Vásárhely.
Kyzdzaz = Szászkézd, Segesvár sz.
Lechnitz = Lekencze, németül Lechnitz, Beszterczе vidék.
Lotzest, a Maros közelében Décsevel szemben, ismeretlen.
Ludas = Maros-Ludas, Torda m.

Lupsa = Lupsa, Torda m.
Maros = talán Holtmaros Torda m.
Masarek = talán sajtóhibából »Maroszek« vagy »Vasarel« helyett.
Medies = Medgyes.
Metez = talán Metesd, Alsófejer m.
Mihal = talán Kraszna-Mihályfalva, Kraszna m.
Mihel = talán Szent-Mihálytelke, Torda m.
Mihelfalu = Kis-Disznód, németül Michelsberg, Nagy-Szeben szék.
Mikor = Tövishez közel, ismeretlen.
Monaros = talán Magyaros, Torda megye.
Monra = Monora, németül Donnersmarkt, Alsó-Fejérmegye.
Nadlak = Nagylak, Küküllő m.
Nemeti = Szamos-Ujvár-Németi, Belső-Szolnok m.
Orbai = Háromszéken. Benkö: Milk. II. 122.
Patza = Paczalka, Alsófejér m.
Pest = Pestes, Hunyad m.
Pintek = Pintak, Besztercze vidék.
Radnok = sajtóhiba Radnót helyett (Küküllő m.)
Rapolt = Rápolt, Hunyad m.
S. Georg = Sztrigy Sz.-György. Hunyad m.
S. Laus = S. Ladislaus, Nagy-Szász-Szent-László, Segesvár sz.
S. Mihal = nyilván a régi Mihálykövi vár Alsófejérmegyében. Benkő: Milk. II. 349.
S. Rex = Gyéres-Szt.-Király, Tordamegye.
Samosfalu = Szamosfalva, régi vár, Kolos m. Benkő: Milk. II. 391.
Sarkan = Sárkány, Fogaras v.
Saros = Szász-Sáros, Medgyes sz.
Saspurg = Segesuar = Segesvár, Schässburg.
Sebesuar = Sebesvár, régi vár. Kolos m. Benkő: Milkovia II. 338.
Siod = bizonnyal Diód helyett. Régi vár és klastrom, Alsófejér m. Benkő: Milkovia II. 352. 359.
Somkerek = Somkerék; B.-Szoln. megye.
Stuzunberg = Szelindek, németül Stolzenburg, N.-Szeben m.
Telker, Segesvár és Kend között, ismeretlen.
Teremi = Teremi, Küküllő m.
Teruis = Tövis, Alsófejér m.
Toroczko = Toroczkó, Torda m.
Tzeserian, Csicsóvár mellett, ismeretlen.
Valdebach = Vidombák, németül Weidenbah, Brassó v.
Valted = Válthid, Medgyes sz.
Vardia = Maros-Váradja Alsófejér m.
Vasarhel = Gyerő-Vásárhely, Kolos m.
Vasattel = sajtóhiba Maros-Vásárhely helyett.
Veltuz = Gerend közelében, ismeretlen.
Vetek = Retteg, B.-Szolnok m.
Vklod = Iklód, Doboka m.
Vnitz = sajtóhiba »Vincz«-Alvincz (Alsófejérmegye) helyett.
Volkan = Volkány, Brassó vidék.
Vtuarhel = Udvarhely.
Zakad = Zsákod, Küküllő m.
Zalotna = Zalatna.
Zantzal = Szancsal, Küküllő m.
Zapor = Szopor, Kolos m.
Zazsebes = Szász-Sebes; nyugotra fekszik »Kniermeze = Kenyérmező.«
Zazuaros = Szászváros.
Zoltzna = Szolcsva, Torda m.

Ezek a Lázár Diák 1553-iki térképének följegyzései.

Miután e térkép valósággal nem a legrégibb, a »Hon« máj. 11-iki 109. száma Zay Sándortól (Márki Sándor, fiatal irónk ál-neve) egy kis közleményt hozott, mely szerint a Nemzeti Múzeum térképgyüjteményében 3180. sz. a. egy ennél még régibb térkép, legalább Magyarország egy részéről, őriztetik, czime: »Chorographia Transylvaniae Siebenbürgen Ornatiss. Senatvi Cibiniensi dicatvm. Basileae. Anno MDXXXII.« Ez egy szász által kiadott térkép tehát — állítá a közlemény irója — még régibb a Lázár Diák-féle 1553-ikinál, miután 21 évvel előbb jelent meg, mi azonban természetesen semmit sem von le a Lázár-féle térkép nagy becséből.

E közlemény azt sejteté velem, hogy e térkép közvetlen megszemlélése által talán nyomokat találandok Honterus Jánosnak, e térkép tekintetében, szerzőségére. Hogy Honterus ily térképet Baselben kiadott, az Verancsics leveleiből ismeretes volt, [1]) valamint az is, hogy Jankovich Miklós, kinek gyüjteményét az országgyűlés 1832. nov. 12-én kelt adás-vevési szerződéssel 125,000 frtért a Nemzeti Múzeum számára megszerezte, [2]) egy 1530—45. között metszett erdélyi térképpel birt. [3])

Megszemlélvén a térképet, nem is csalatkoztam sejtelmemben, s hogy szerzője szász volt, egész határozottsággal nemcsak a szebeni tanácshoz intézett ajánlásból, Szeben és Brassó czímereinek alkalmazásából, hanem méginkább abból tünt ki, hogy a szerző még a magyar helységeknek is német neveit irja, melyek a szomszédos szászoknál divatoztak, s melyeket épen csak szász tudhatott oly pontosan; hogy pedig általában véve Honterus a szerző, a kezdő betük I. H. C. mutatják, melyek Brassó (Corona) fekvése alatt egy emlékszalagra nyomtatvák s Joannes Honterus Coronensist jelentenek.

Nyilvánvaló tehát, hogy Honterus ama térképével van dolgunk, melyről, mint előbb is említők, Verancsics 1544. aug. 20-ikán a velenczei Surianus Andrást, — kivel 1543-ban Prá-

---

[1]) Összes munkái VI. 174. 314. 334. V. ö. közleményeimet az »Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde«-ban. X. 253. 257. ll.

[2]) Mátray: A magyar nemz. múz. korszakai. Pesten 1868. 34. l.

[3]) Hormayr és Mednyánszky: Taschenbuch für vaterländische Geschichte 2. évf. Bécs, 1821. 343. l.

gában ismerkedett meg — a következő szavakkal tudósítja: »Transsylvaniae tabulam chorographicam, per Joannem Hontherum, hominem doctum, a Saxonibus Transsylvanis oriundum, factam, quam a me petieras, misi ad te, nullis coloribus distinctam, *quando quidem ejusmodi non reperiantur propter authoris retractationem, qui omnes in manum quae veniunt supprimit, utpote primum opus, nec ita absolutum, ut publicum non expavescat. Verum meliores auctioresque cudere dicitur, quas si quando emiserit, curabo ex eis ad te mitti plura exemplaria.*«

Nem csoda tehát, hogy a Nemzeti Múzeum birtokában lévő, ezen 1532. Baselben nyomtatott térkép, talán egyetlen is, miután Honterus maga iparkodott első művének e tökéletlen kezdeményét az irodalmi forgalomból kivonni, egy új, javított kiadást rendezni szándékozván, mely gondolat még 1544-ben is foglalkoztatá.

Bármily gyarló és hibás legyen azonban e mű, mégis, mint Magyarország erdélyi részének első chartographiai kisérlete, teljesen megérdemli figyelmünket, annál inkább, mert Honterus egy némely helyen maga javitá ki, igy pl. *VALA-CH*IAE PARS s »Har*bach*« szókban az aláhúzott részt, melyek a nyomtatásból kimaradtak, »turczfest«-től délre benn a havasokban egy »rutbom« nevű kis helységet, a Maros-nál, s keletre »Thorrenburg«-tól (Torda) egy »Kaltherberg« nevű helységet iktatott be tintával s a »Thorrenburg«-menti folyót — nyilván az Aranyost — berajzolta. A térkép jobb oldalán a szegélyre szintén a XVI. század első feléből származó kézvonásokkal e szó van irva: »Vicariat« (Vicarrt.). Vajjon az erdélyi püspök vicariusának Enyedi Adorjánnak — a ki szintén szász és Honterus barátja — volt-e tulajdona e térkép, az az adatok hiánya miatt ma már meg nem határozható. Legyen szabad tehát a következőkben rövid leirását adnom. [1])

A térkép egészben véve 61·5 cm. széles s 41·3 cm. magas; ebből 1·—1·5 cm. esik a felső, 2·9—2·6 cm. az alsó sze-

---

[1]) Az Akadémia liberalitása által ez értekezésemhez a szóban forgó térkép lenyomata is mellékeltetvén, annak leirása nagyon megkönnyíttetett.

gélyre, 3 cm. a jobb, 2·8—3 cm. a bal szegélyre. A nyomtatott térkép 0·2 cm. vastag fekete szegélyzettel van körülvéve, úgy, hogy az ezen belül levő nyomtatott terület 55·5—55·7 cm. széles és 37·2—37·0 cm. magas. A térkép két egyenlő nagyságú, közepükön egymáshoz ragasztott lapból áll, s egész tisztán kivehető, hogy a két lap nyomatása nem egyszerre, hanem kétszeres két laplemez segélyével történt.

Mindkét lap vászonra vonatott. Hogy ez a XVI. század első felében történt, mutatja a térkép hátlapján egy a vászonra irott jegyzés.

»33. vitra in vna parte (röv. *pte*)

37. alia pars«

Hogy a közönséges papirosra nyomtatott térkép máig is ép, nyilván csak a vászonra vonatásnak köszönhető.

Egészen fönn a középen van e fölirás (mely a környező földirati jegyektől nincs elválasztva): CHOROGRAPHIA TRANSYLVANIAE s ez alatt német bötűkkel Sybembürgen. A jobb sarokban van Brassó czímere: a korona a fagyökérrel, a balsarokban ugyanily nagyságban Szebené: a korona alatt három tengeri levél, két keresztben álló karddal. Alant a középen díszített szegélyben olvasható az ajánlás:

ORNATISS: SENATVI
CIBINIENSI DICATVM
BASILEAE ANNO MDXXXII.

A jobb sarokban, szintén díszes szegélyben következő distichonok állnak:

Illa ego Germanae non incultissima terrę
Porcio, dum quondam fata deusque tulit.
At postquam fumum uitae potioris amore
Pertimui, flamma non leuiore premor;
Atque ita, nescio cui nimium confisa, relinquor,
Innumeris longo tempore uicta malis.
Nunc igitur quamvis uentos tibi coepta secundos
Promittant, finem semper amice time.

A bal sarkon ugyanily szegélyben, e német verseket olvassuk:

Vom Rein vnd Sachsen ich gemein
Bin aufgewachsen in grossem schein,

Hab weiter freuntschaft gunst vnd eer
Bey frembden willen suechen meer,
Szo hatt vmbkert all meinen rath
Der manche Reich genidert hatt,
Vnd meer wirdt nidern mit der Zeit
Noch hoff ich auf seine grechtickeit.

E szavakból, melyekkel a térkép a tudós közönségnek mintegy maga magát akarja bemutatni, kitűnik egyúttal terjedelme és tárgyalási módja. A németlakta vidékek chorographiai leirását akarja adni. E czélzatnak megfelelő a »Sybembürgen« német név, a melyet Honterus térképére irt, s mely épen úgy, mint előbb a septem-castra latin kifejezés, kiválóan a szász földet jelezte. Honterus azonban a Sybembürgen név alatt a Barczaságot is értette, ellentétben barczasági földicinek még manap is divó nézetével, a kik, ha valamely szász székbe utaznak, azt szokták mondani: hogy Siebenbürgenbe utaznak.

Miután Honterus főleg a szászoklakta vidék térképét akarta adni, kimagyarázható az is, miért képezi a délnyugati határon »Bros« (Szászváros,) azon pontot, a hol a Maros elhagyja Sybembürgent, a miért is a magyar és székelylakta vidékek szembetünőleg a háttérbe szorulnak s nemcsak a szász, hanem a magyar és székely helységek nevei is — már, t. i. a melyiknek volt — német neveikkel említvék. Sok ilyféle név manap már csak egyes régibb okiratokból ismeretes. A térkép épen a kor kivánalmainak akar megfelelni. Ferdinánd és Szapolyai János trónviszálya Németországban nagyban fölkelté a figyelmet az erdélyi eseményekre, s miután a szászok többször említtettek e viszályban s városaik, nevezetesen Nagy-Szeben, e háborús időkben jelentékeny szerepet játszottak, úgy látszik, hogy az a vidék térképe utáni óhaj általánossá lett. Honterus, ki ez idétt Baselben tartózkodott, a könyv-nyomdászatot tanulta, s chorographiai táblák metszésével is foglalkozott, ezen általános szükségletnek iparkodott tehetsége szerint megfelelni.

Hogy Honterus e térképénél csillagászati és geometriai mérésekről szó sem lehet, arról a térképre vetett első pillantás meggyőz minket s mértékegységről szó sincs; pl. Brassó ke-

leten oly magasságban fekszik, mint Kolozsvár nyugaton, s Nagy-Szeben délen a »Cicvli«-tól (székelyektől) északra.

A térkép minden oldala közepén a világtájak megjelölvék. Fönn: SEPTEN(T) [1])RIO, jobbra ORIENS, lenn ME-(RI)DIES s balfelé OCCIDENS olvasható.

A hegyek mint kopár sziklák jelölvék, nevezetesen Brassótól délre, a hol »Alpes«-eknek mondatnak, egészen »Rothturn« és »HAZEK«-ig. Egyéb magas hegység csak a »Cicvli« területén van, — Carpatus monsnak nevezi Honterus — s a délnyugati szögletben, a hol »Ofemberg,« »Ysemberg« »Schlotten« »Altemburg« egyszóval a »BERGSTET« (bányavárosok) feküsznek s hol az »Initium inferioris Pannoniae« van. Egyes hegycsucsok csak gyéren jelölvék, mint pl. SEPSI földjén, a »Wargisch« és »Summerbach« között, tovább »Kokelburg«-gal szemben a Kis-Küküllő és Maros között és végre Beszterczétől éjszakra, hol egy hegy »Kalberg«-nek van jegyezve. A többi hegy, jobbára a térkép közepe felé hullámos jellegű.

Erdő még sokfelé van az országban; bokorforma csoportok jelölik s hegyeken avagy hegyek közt lelhetők.

A vizeket vonalak mutatják, nagyságuk arányában 1. 2. vonal az Olt és Marost pl. 3 vonal is jelzi. Az éjszak-keleti részen találjuk a »Thymes flusz«t (Szamos,) mely »Burglos«-on (Deés) fölűl, a hol iránya egészen az országból kifolyásáig nyugati, a »Klein« és »Grosz« (Thymes flusz) által képeztetik. [2]) A »Klein« (Kis-Szamos) dél felől, Kolozsvár tájáról jön, a meddig is, a nyugati hegyekből eredvén, iránya keleti volt. A »Grosz« (Nagy-Szamos) éjszaknyugatról »Rodna« tájéka felől folyik, innen a »Besztricz flusz« által erősödvén, »sesarma«-nál délkeletnek kanyarúl, a »Klein« (Kis-Szamos)folyóval »Burglos«on fölűl történt egyesűlése után, »reteck«-en alól délnyugat felé folytatja irányát.

---

[1]) A zárjel közti bötűk nincsenek tisztán kinyomatva, a két lapépen ott lévén együvé ragasztva.

[2]) »in . . . aquis videlicet Samusch, Theutonice: Thumesch, et Bistricza« irja Stibor vajda egy 1412. évben kiadott okmányban. Archiv d. Ver. Uj foly. VI. 103. A »Thimes« név még 1568-ban használatban volt. Kemény: Deut. Fundgr. I. 90.

A »Kreisch flus« (Körös) az »Ofemberg«-i bérczekből ered, s »kyzly«-t érintvén éjszaknyugati irányban hagyja el az országot.

A »Morossus flus« (Maros) — a mint »Neumark«-on alul nevezik, »oberwincz«-czel (Felvincz) átellenben már »Merisch flus« (szászul Mieresch) név alatt jön elő az éjszaki havasokból »gorgen«-en (Görgény) fölűl ered, a hol a »Cicvli« lakni kezdenek, s eleinte délnyugati irányban halad, de »Neumark«-tól (Maros-Vásárhely) déli folyásuvá válva »Bros«-nál (Szászváros) hagyja el az országot. Jobb partja felől egy folyót veszen magába, mely a »Thorrenburg«-tól délre fekvő havasokból eredvén, »Kaltherberg« helységen fölűl ömlik a Marosba. »S. emrich« (Sz. Imrével) átellenben a balparti Marosba az egyesült Küküllő folyó ömlik. A »Klein Kockel fl.« (Kis-Küküllő folyó) a »Carpatus mons«-ból ered s a »Gros Kockel«-lal (Nagy Küküllő) egyesültéig »schynen«-en alul délnyugati irányban folyik majdnem párhuzamosan a Marossal. A »Gros Kockel fl.« a »Ciculi« havasaiból ered »betlemfala« fölül, messze a »Klein Kockel fl.« forrásától. Sokféle tekérvényekben délnyugoti irányban folyik egyesültéig a Kis-Küküllővel.

»S. emrich«-en (Szt. Imrén) fölűl egy az »Ysembergi« hegyekből előtörtető s »Engetin«-től délre kanyaruló folyócska ömlik a jobb part felől a Marosba. Egy másik kis folyó, mely szintén a közeli bérczekből ered, »Weiszemburg«-on (Gyula-Fehérváron) fölűl a Marosnak ugyancsak jobb partjába tolúl. »Wincz«-en (Alvinczen) fölűl balpartján a kis »Zebes« folyót veszi föl, a mely a »peterstorf«-tól keletre fekvő hegyekből foly le. A Maros »Bros« (Szászvárostól) délre hagyja el az országot.

Az Olt folyó — a térképen a Székelyföldön »Aluta fl.«, »Kercz« és »Fogarisch« közt »Alth fl.« névvel jelöltetik — az éjszaki »SCHVK« (Csíkból) ered, eleinte délkeleti, azután déli irányban folyik, »dayla«-n alul »KYSDI« (Kézdi) vidékén nagy ívet kanyarít »SCHEPSI« körül »nusbach«-ig, innen egy kis, éjszak felé irányuló körülettel megkerülve »geyst« (Apácza), »dopich«, »warmbach« (Héviz) helységeket, sokféle kanyarulattal délnyugati irányban »Rotthurn«-nál (Vö-

röstorony) hagyja el Erdély földjét. Az Olt számos mellékfolyót vesz föl s pedig jobb partja felől: a »Wargisch-«t (Vargyas), a mely is a »SCHVK« déli havasaiból eredvén, délkeleti irányban halad s »nusbach« és »geyst« barczasági helységek közepette ömlik az Oltba.

Az Olt második jobbparti mellékfolyója a »Summerbach.« A »Wargisch«-sal egy magasságban ered, s azzal párhuzamosan délkeletnek folyván, »hamerod«-tól (Homorod) délre árad az Oltba.

»Rotthurn« közelében az egyesült »Cibin flus« és »Harbach flus« folyókat veszi föl az Olt. Amaz a »Blechisfeld«-i bérczekből ered, éjszakkeleti irányban Nagy-Szebenig folyik, melyet éjszakról megkerül, azután délkeletre fordul s »castenholcz«-tól délre és »Schellemberg«-től keletre a »Harbach fl.« folyóval egyesül. Ez »dellendorf«-tól (Szász-Dálya, Denndorf) délre egy erdőben ered s déli irányban számos kanyarulattal torkol a Cibinbe.

Az Olt balpartjába ömlik a »Schwarzbach« (Feketeügy). Az éjszakkeleti határhegységekben vannak forrásai, iránya délkeleti s egy »ORBAI« székből jövő kisebb, névtelen patakot vesz föl, s »Tartlu« (Prázsmártól) éjszakra ömlik az Oltba. »Rosenau«-n fölül egy másik patak folyik éjszaknak, »Neustat«-ot bal s a »Weidenbach«-ot jobb felől érintvén; neve nincs emlitve, de nyilván a »Weidenbach«, a mely a »peterberg«-től nyugatra, egy kelet felől folyó patakot — bizonyára a »Temesch«-t — fölvéve, »brendorf«-nál az Oltba ömlik.

A »Burcia fl.« a »turczfest« (törcsvári) havasokból ered, éjszak felé folyik s »Mergenburg«-nál (Marienburg, Földvár) egyesül az Olttal. Lefelé a Fogaras-földön még hat, a délkeleti havasokból eredő s részint nyugati, részint éjszaknyugati irányu, e térképen névtelen patakcsával gyarapszik az Olt.

A térkép fekete nyomásu s az egyes vidékek határai nincsenek élesen megkülönböztetve s igy azokat nem is lehet pontosabban meghatározni, ámbár külön nagy kezdőbetüjű neveik vannak belenyomtatva. Igy a balsarokban »BISTRICIA« és az attól keletre fekvő »Regen« között találjuk a »NÖSNERLAND« kifejezést, melylyel mai nap a Besztercze környékén

fekvő szász telepeket jelöljük. A Maroson túl keletre a székelyek »CICVLI« laknak. Legéjszakibb része e vidéknek »IORDIA« — bizonyára Gyergyó — és SCHVK« (Csik.) Messze éjszakkelet felé vagyon a »MOLDAVIAE TERMINVS.« Ettől délre s a »Schuarczbach«-tól keletre fekszik »ORBAI.« ettől nyugatra a »Schuarczbach« és »Aluta« közt »KYSDI« vidék, még inkább nyugotra az »Aluta« és »Wargisch« között, az Olt folyó éjszaki partjáig érő SCHEPSI. Az Olt folyótól délre van a »BVRZELAND«, (Barczaság); legdélibb a délkeleti sarkon a »VALACHIAE PARS.« A »BVRZELAND«-tól nyugatra az Olt és Nagy-Küküllő között van az »ALTHLAND« a Nagy és Kis-Küküllő közt, »MEDWISH«-től (Medgyes) nyugatra a »WEINLAND« a Küküllő összefolyásától délre s »ALBA IVLIA«-tól (Gyula-Fehérvár) s »SABESVS«-tól (Szász-Sebes) éjszakra a Maros mind két partján a »LAND VOR DEM WALD« terül el. [1]) A térkép délnyugati sarkán lenn balra a »BERGSTET« s déli szegélyén, a »Rotthurn«-tól déli irányban a »HAZEK« vidék terül el.

A helységek sokféleképp jelöltetnek, még képleg is. A városok, nagyságuk szerint több-kevesebb tornyúak s körfalaik közt nevük mindig initialékkal nyomtatvák. A szerző úgy látszik, e városok várműveit a valósághoz híven akarta előtüntetni, a mint azt pl. Segesvár keleti látképénél s a medgyesi templom és toronynál határozottan fölismerhetni.

A mezővárosok már kisebb terjedelemben rajzoltattak; kevesebb tornyuk s védmüvök van, mint a városoknak s nevöknél csak az első betű initial. Legkülönfélébb azonban a falvak jelölése, majd egy, majd két, majd a védmű közepén látszik a torony úgy, hogy a templomkastélyt könnyű szerrel fölismerhetni, majd a jobb, majd a baloldalon van a torony, majd hegyes, majd lapos a födele, vagy pedig egyszerű kis házikók akarják jelezni a falut, — mint pl. a »Blechischdörfer«-nél Fogaras vidékén, — mi nyilván arra mutat, hogy e falvakban nem volt megerősített hely. A falvak neve mind cursive iratott, még a kezdőbetű is.

[1]) A hajdani királyföld némely vidékeinek nevei, melyek maig is élnek a nép ajkán. V. ö. Marienburg: Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen. Hermannstadt 1813. II. 391. k.

Miután e térképen a politikai határok teljesen hiányoznak, imc itt közöljük a Honter térképén feljegyzett helynevek betűsoros jegyzékét, azonképen, mint előbb a Lázár diák térképének leirásánál.

Aderhel = szász kiejtés szerint Székely-Udvarhely helyett.

Agnetlin = Sz. Ágota, németül Agnethlen.

ALBA IVLIA — Weiszemburg = Gyula-Fejérvár.

Altemburg = régi német név Körösbánya helyett. Benkő: Milkovia II. 347. téved, mikor Abrudbányát tartja annak, mert Zsigmond király 1427-ben már »iwitatia Altumburgh« lakosainak Chyba (Czebe) és Ryska (Riska) a város közelében fekvő birtokát adományozta s ez oklevelet még 1781-ben Körösbánya városa a maga javára átiratta. (Kemény Diplomatarium Transilvanum III. 13—16. l.)

apehyd = Apahida, Kolos m.

apistorf = Apátfalva, ném. Abtsdorf, szászul Apesdorf; a szász »VII birák birtoka« N.-Szebenszékben.

armdorf = Árapataka (Felső-Fejér megyében), németül Arendorf; Marienburg Geographie II. 15.

ayrbegen = Szász-Egerbegy, ném. Arbegen, Medgyesszék.

aytó = Nagy-Ajta, Háromszék.

bachen = Bonyha, németül Bachnen, Küküllő m.

bacz = Bátos, németül Bootsch, Kolozs m.

baierstorf = Királynémeti, Beszterczc vidék.

balcas = Bolkács, Küküllő m.

baumgarten = Bongárd, Nagy-Szebenszék.

bell = Bolya, németül Bell, Felső-Fejér m.

betlem = Betlen, B.-Szolnok m.

betlemfala = Betlenfalva, Udvarhelyszék.

billestorf = Jövödics, németül Belleschdorf, Küküllő m.

BISTRICIA — Nösen = Beszterczc.

blasendorf = Balázsfalva, Alsófejér m.

Blechischdörfer = Fogaras v.

blumendorf = Sepsiszékben, ismeretlen.

bogistorf = Bogács, németül Bogeschdorf, Medgyes sz.

boncida = Bonczhida, Doboka m.

bonystorf = Alsó-Bajom, németül Bonnesdorf, Küküllő megye.

borband = Borbánd, Alsófejér m.

borprig = Borberek, Alsófejér m.

brendorf = Botfalva, Brassó v.

brokyr = mayrpod (Márpod) mellett, ismeretlen.

Bros = Szászváros, németül Broos. Keletre a Maros mindkét partján elterülő »Kinger« = Kenyérmező.

buda = Oláh-Buda-Burjános, Kolozs megye.

budeck = Budak, Beszterczevidék.

budendorf = Szász-Buda, németül Bodendorf, Segesvár sz.

Burglos = Deés.

burgperg = Hühalom, németül Burgberg, Nagy-Szeben sz.

busa = Buzd, Medgyes sz.

busaten = Búza, németül Besotten, Doboka megye. Benkő: Milkovia II. 400.

Birke = Petele, németül Birk, Tordamegye.
byrgesz = Bürkös, németül Bürgesch, Felsőfejér m.
Byrthalbn = Berethalom, németül Birthälm.
castenholcz — Hermány, németül Kastenholz, Nagy-Szebenszék.
Ceidyn = Feketehalom, németül Zeiden, Brassó v.
CIBINIVM, Hermistat=N.-Szeben.
CLAVSEMBVRG = Kolozsvár.
CORONA = Brassó, Kronstadt.
dalmen = Dolmán, németül Dolmen, N.-Szeben sz.
dalya = Háromszékben, ismeretlen.
dellendorf = Szász-Dálya, németül Denndorf; Segesvárszék.
dobrica = Doborka, Szeredahely sz.
dopich = a »Summerbach« torkolatával szemben, ismeretlen.
drausz = Darócz, németül Draas, Kőhalomszék.
dunestorf = Dános, németül Dunesdorf, Segesvárszék.
durbestricz = valószinüleg Aszu-Besztercze, németül Klein Bistritz, Besztercze vidék.
durlas = Darlócz, németül Durles, Küküllő m.
durnen = Tövis, Alsó-Fejér m. Benkő: Milkovia II. 350.
durrbach = Dipse, németül Dürrbach, Beszterczevidék. Ezen helységtől nyugatfelé a Besztercze folyóig a »Zareth« nevü erdő fordul elő a térképen.
einsydl = kunyhó a Fogarastól Brassóba vezető uton.
Engetin = Nagy-Enyed, németül Enyeten, Alsófejér m.
feck = Fellek, németül Freck; Nagy-Szeben sz.
Felmer = Felmér, Kőhalom sz.
fenisch = Szász-Fenes, Kolozs m.
feygendorf = Mikeszásza, németül Feigendorf, Küküllő m.
fogarisch = Fogaras.
frauendorf=Asszonyfalva, Medgyes sz.
furstenburg = Hidvég, németül Fürstenburg. Felsőfejér megye. Marienburg: Geographie II. 17. 139.
galde = Ugra, németül Gald, Kőhalom sz.
gela = Gyalu, Kolozs m.
gescheid = kunyhó a Fogarastól Brassóba vezető uton.
geyst = Apácza, németül Geist, Brassóvidék.
gorgen = Görgény Szt. Imre, Tordamegye.
groschürn = Nagy-Csür, németül Grosscheuern, N.-Szebenszék.
grossaw = Keresztényszigct, németül Grossau, Nagy-Szeben sz.
grosscharsz = Sáros, Medgyes sz.
gyresaw = Fenyőfalva, németül Girelsau, Nagy-Szeben szék.
halmegn = Halmágy, Kőhalom sz.
hamerod = Homoród, Kőhalom sz.
harayl = Haraly, Háromszék.
haynod = Vajda-Hunyad.
heidendorf = Besssenyő, németül Heidendorf, Beszterczevidék.
Helten = Nagy-Disznód, németül Heltau, Nagy-Szeben sz.
helczdorf = Hölteveny, németül Heldsdorf, Brassóvidék.
hendorf = Hégen, németül Henndorf, Segesvárszék.
heczel = Eczel, németül Hezeldorf, Medgyesszék.
holuilegn = Holdvilág, németül Halvelägen, Segesvárszék.
holczmenge = Holczmány, németül Holzmengen, Ujegyházszék.
honsperg = Hermány, németül Honigberg, Brassó v.

humlisch = Omlás, németül Hamlesch, Nagy-Szebenszék.
humerstorf = Szent-Erzsébet, németül Hammersdorf, Nagy-Szebenszék.
100 böchl — Százhalom, németül Hundertbücheln, Nagy-Sink sz.
Hunia = Bánfi-Hunyad.
iacobsdorf = Jakabfalva, Nagy-Sink sz.
ida = Nagy-Ida, Kolozs m.
kaczendorf = Kacza, németül Katzendorf, Kőhalomszék.
kaltherberg = valószinüleg Gyéres, Torda m.
kaltprun — valószinüleg Hidegviz, németül Kaltwasser, Felső-Fejérmegye.
kelling = Kelnek, németül Kelling, Szász-Sebesszék.
kerestur = valószinüleg Csicsó-Keresztur, Belső-Szolnok m.
Kercz = Kercz, hajdanta apátság, Nagy-Szeben sz.
kessel = Keszlér, németül Kesseln, Küküllő m.
kleinschenk = Kis-Sink, Nagy-Sink sz.
kleinschelken = Kis Selyk, németül Kleinschelken, Medgyes sz.
kopisch = Nagy Kapus, németül Gross-Kopisch, Medgyes sz.
Küküllővár, Küküllő megyében.
kyrlegicz = a Maros közelében, ismeretlen.
Kysdj = Szász-Kézd, Segesvár sz.
Kyzki = a Kőrös mellett, ismeretlen.
Langenaw = Kimpulung, németül Langenau, latinul Campus longus, Oláhországban, 4 óranyira a törcsvári szorostól, 1368-ban vámhely volt. — (Marienburg: Kleine siebenb. Geschichte, Pest 1806. 191. l.), a középkorban szászok lakták, még a XVII. században is élénk vásárhely volt. (Kraus: Siebenbürg. Chronik. Bécs. 1862. I. 12. Sulzer Gesch. des transalpinischen Daciens. Bécs. 1781. I. 329. és III. 632.)
langtal = Hosszuaszó, németül Langenthal, Küküllő m.
lechnicz = Lekencze, németül Lechnitz, Beszterczevidék.
leyskirch = Ujegyház, németül Leschkirch.
ludys = Nagy-Ludas, németül Logdesch, Alsófejér m.
mayrpod = Márpod, Ujegyház szék.
meburg = Bene, németül Mehburg, Segesvár sz.
MEDWISCH = Medgyes.
meremburg = Hétur, németül Marienburg, Küküllő m.
Mergenburg = Földvár, németül Marienburg, Brassóvidék.
mergenthal = Morgonda, németül Mergeln, Nagy-Sink sz.
mertestorf = Mártonfalva, németül Martindorf, Felsőfejér m.
meschen = Musna, németül Meschen, Medgyes sz.
metersdorf = Nagy-Demeter, Beszterce v.
michelberg = Kis-Disznód, németül Michelsberg, N.-Szeben sz.
mikelsdorf = Sz. Miklós, Doboka megye.
mortschelken = Nagy-Selyk, németül Martschelken, Medgyes sz.
mynczdorf = Harina, németül Münzdorf, Mönchsdorf, Doboka megye.
nemetj = Szamos-Ujvár-Németi, Belső-Szolnok m.
neudorf = Ujfalu, Brassóvidék.
Neumarck = Maros-Vásárhely.
Neumarck = Kézdi-Vásárhely.

neustat = Ujváros, Nagy-Sink sz.
neustat = Keresztényfalva, Brassóvidék.
niderstpold = Kis-Apold, németül Kleinpold, oláhul Apoldu de dszosz. Szeredahelyszék.
nithusen = Nethus, németül Neithausen, Segesvár sz.
nusbach = Magyarós, Brassó v.
nyreu = valószinüleg Nyárádtő, Maros sz.
oberstpold = Nagy-Apold, németül Grosspold, oláhul Apoldu de szusz, Szeredahely sz.
oberwincz = Felvincz, Aranyos sz.
Offemberg = Offenbánya, németül Offenburg, Alsófejér m. Benkő Milkovia II. 348.
petersberg = Sz.-Péter, Brassó v.
peterstorf = Petres, Beszterczе v.
peterstorf = Péterfalva, Szászsebes szék.
pratay = Paratély, németül Prethai, Medgyesszék.
prostorf = Ekemező, németül Probstdorf, Nagy-Szebenszék.
radlen = Rádos, németül Radlen, Segesvárszék.
rapold = Rápolt, Hunyad m.
Regen = Szász-Régen.
reichistorf = Riomfalva, németül Reichersdorf. Medgyes sz.
reisdorf = Rosz-Csűr, németül Reussdörfel, N.-Szebenszék.
reismarck = Szeredahely, németül Reusmarkt.
Repys = Kőhalom, németül Reps.
reteck = Retteg, Belső-Szolnok m.
reyssen = Rösz, németül Reussen, Nagy-Szebenszék.
Rodna = Beszterczevidék.
Rosenau — Rozsnyó, Brassóvidék.
rosental = Rosonda, németül Roseln, Nagy-Sinkszék.
rothbach = Veresmart, németül Rothbach, Brassóvidék.
rotkirch = Veresegyház, Alsófejér megye.
rotperg = Veresmart, németül Rothberg. N.-Szeben sz.
Rotthurn = Verestorony.
ruthbom = rufa arbor, 1377-ben már Brassó mellett a határ közelében vámállomás volt. Fejér Cod. dipl. IX. 5. 158.
S. emrich = Maros-Szt.-Imre. Alsófejér m.
S. Jorgen = Szt.-György. Beszterczevidék.
S. iorgen = Sepsi-Szt.-György.
S. IOS = S. Johannes, Sz. Iván, Dobokamegye.
S. merten = Homoród-Szt.-Márton, Udvarhelyszék.
SABESUS = Millenbach = Szász-Sebes, németül Mühlbach.
sack = Zsákod, németül Sack, Küküllő m.
salcz = Sófalva, németül Salz, Dobokamegye.
salczburg = Vizakna, németül Salzburg. Alsófejérmegye.
scharesten = Sorostély, németül Schorsten, Felső-Fejérmegye.
schars = Nagy-Sáros, Nagy-Sink szék.
schay = Nagy-Sajó, németül Gros-Schogen, Doboka m.
schees = Segesd, németül Schaas, Segesvárszék.
schelling = »Ztein« (Garád) közelében, az Olt mellékén, ismeretlen.
schellenberg = Selemberk, Nagy-Szebenszék.
Schenk = Nagy-Sink.
SCHESPVRG = Segesvár.
Schlotten = Zalatna, németül Klein-Schlatten.
schmigen = Somogyon, németül Schmigen, Küküllőmegye.
schönperg = Lesses, Nagy-Sink szék.

scholten = Szász-Csanád, Alsófejér megye.
Schueisser = Sövényszeg, németül, Schweischer, Kőhalomszék.
schynen = Szépmező, németül Schönau, szászul Schÿnen, Küküllőmegye.
schyrkengin = Sárkány, németül Schirkanyen, Fogarasvidék.
seck = talán Szék.
seligstadt = Szelidváros, németül Seligstadt, Nagy-Sinkszék.
sellendorf = Solna, németül Senndorf, Beszterczevidék.
sesarma = Szeszárma, Belső-Szolnokmegye.
7dörfer = Hétfalu, Brassóvidék.
stolzemburg = Szelindek, németül Stolzenburg, Nagyszebenszék.
sybrik = Siberk, németül Seiburg, Kőhalomszék.
talmisch = Tolmács, németül Talmesch, Nagy-Szebenszék.
Tartln = Prázsmár, németül Tartlau, Brassóvidék.
Tekendorf = Teke, németül Tekendorf, Dobokamegye.
TERVISZ = Tergovist, Oláhország fővárosa.
teufelsdorf = Héjasfalva, németül Divaldsdorf, vagy elferditve Teufelsdorf, Felsőfejérmegye.
Thorrenburg = Torda.
torsyl = talán sajtóhiba »tortyl« helyett = Prázsmár, németül Tartlau, Nagysinkszék.
trapold = Apold, Trappold, Segesvár szék.
treppen = Terpény, németül Treppen, Beszterczevidék.
turczfest = Törcsvár, Brassóvidék.
uardia = Alsó-Maros-Váradja, oláhul Oarde de szosz, Alsófejér m. A sóval terhelt hajók rakodó helye volt. Tröster: Das Alt und Neu Teutsche Dacia, Nürnberg. 1666. 434. l., hol ezen helység »Warden«-nak neveztetik.
uilack = a Kis-Küküllő mentén fekszik, ismeretlen.
urbegen = Szász Orbó, németül Urwegen, Szeredahelyszék.
walderstorf = Kis-Demeter, németül Waltersdorf, Beszterczevidék.
waldorf = Aldorf, németül Wallendorf, Beszterczevidék.
waltheidn = Válthid, németül Walthütten, Medgyes sz.
warmbach = Héviz, ném. Warmbrunn, Felsőfejér megye. Marienburg: Geographie, II. 13.
weidenbach = Vidombák, németül Weidenbach, Brassóvidék.
weingarten = Vingárd, németül Weingarten, Alsófejér megye. Benkő: Milk. II. 349.
weiskyrch = Fejéregyház, Felsőfejérmegye.
wela = Vajola, németül Weilau, Kolosmegye.
wende = Vinda, németül Windau, Beszterczevidék.
werd = Verd, Nagysinkszék.
Wincz = Alvincz.
volkendorf = Volkány, Brassó v.
wurmloch = Baromlaka, Medgyes szék.
ybistorf = Szász-Ivánfalva, németül Eibisdorf, Medgyesszék.
Ysemburg = Toroczkó.
zacat = Szakadat, Nagy-Szeben sz.
zeckmantl = Czikmántor, németül Zuckmantel, Küküllő m.
ziden = Sitve, németül Seiden. Küküllő m.
ztein = Garád, németül Stein, Kőhalomszék.
zum iot = Jaad, Beszterczevidék.
zum creuz = Székely-Keresztur.

A mint Honter térképének e leirásából kitünik, ez a földrajzi tudomány mai álláspontjából itélve, sok tekintetben igen gyarló, mert Honter minden segélyforrás nélkűl egyedűl saját tapasztalataira s honfitársai tudósításaira volt utalva. Ő nem csupán kiadója térképének, hanem a szó szoros értelmében elkészitője. Kitűnik ez a térképen látható kezevonásaiból is. Egyébiránt maga Honter is hibásnak itélte ezen kezdetleges munkáját [1]) s a már nyomott és kiadott példányokat kivonta a forgalomból, s mint Verancsics már említett levelében a velenczei Surianusnak 1544-ben irja, e térkép új és javitott kiadását tervezte. E terve azonban 1549. jan. 23-án történt haláláig nem valósúlt meg.

E közben Verancsics megtudta, hogy a beszterczei Pomarius Keresztély hazája s egyáltalában egész Erdély térképének egy tervezetét elkészité. Verancsics nagy örömmel üdvözli Honter ezen méltónak igérkező utódját e téren, egy 1549. febr. 1-én [2]) kelt levelében szivélyesen bátorítja s kéri, hogy az ő költségén készittessen neki egy példányt e térképből. Pomarius azonban, úgy látszik, mintha tagadólag válaszolt volna, miután nem mérkőzhetik Honterrel. Verancsics tehát egy 1549. júl. 15-iki [3]) levelében újra bátorítja a vállalatra, mert ő az egyetlen, ki Honter munkáját folytatni képes. Egyúttal figyelmezteti Honter térképének nehány hibájára, melyeket kerűljön saját munkájában. Honterus, úgy látszik, a nagy sietségben csak a szász székeket vette tekintetbe, Erdélyt pedig alakja ellenére négyszögűnek rajzolta, a folyóknál pedig nem vette tekintetbe a kanyarúlatokat s azokat egyenes vonaloknak rajzolta. A szögletek hosszmértékeinek s a határok pontos megfigyelése után a térképet ne több, hanem csak *egy* lapon

---

[1]) »Utpote primum opus« irja Verancsics Surianushoz, VI, 174. E térkép azonban még sem *elsö* müve Honternek; mintegy két évvel, sőt valószinűleg négy évvel azelőtt nyomatta ki »Rudimenta cosmographica«-it Krakóban. (Trausch, Denkblätter II. 202—5. l.) Hogy a Pray Index libror. rar. bibl. Bud. I. 517. l. találtató 1520. évszám, melyben a Rudimenták megjelenése van téve, hibás és tévedésen alapúl, arról magam győződtem meg, miután a budapesti egyet. ktár illető példányán tisztán kivehető az »MDLXX« évszám.

[2]) Verancsics Összes Munkái VI. 314. l.

[3]) U. o. 329—333. ll.

adja ki,[1]) és pedig olyképen, hogy a fontosabb városok környékükkel, falvaikkal s folyóikkal mindjárt szembetünjenek. Akkor munkája megfelelend a czélnak, egy pillantásra át lehet az egészet tekinteni s minden város szinek által megkülönböztetendő. Ha kivánja, e térképéhez átszolgáltatja Erdély, Moldva és Oláhországnak általa tervezett s nagy részben már kész leirását,[2]) hasonlag mellékelhető volna ama közel 200 római felirás s maguknak a feliratos köveknek rajza, melyeket ő és mások gyűjtöttek az országban. Pomariusnak térképe azonban sohasem jelent meg s Verancsics Erdély-leirása is sokáig maradt kinyomatlan. Csak Reicherstorff György adott ki egy olyanfélét nehány évvel később ily czim alatt: Chorographia Transylvaniae. Viennae MDL.[3])

Honter térképének minden hiánya daczára Veráncsics elismeri, hogy az ama kor tudományos igényeinek teljesen megfelel. Megvallja, hogy Honter által Erdély ismertebbé s szülő városa Brassó hiresebbé lett.[4]) Honter neve, e térkép által is emelve, mindenfelé jó hangzású volt, térképe kiváltkép Velenczében volt kapós, innen fordúlt Surianus is egy példányért Verancsicshoz.[5])

Honter erdélyi térképe igen sokáig volt irányadó a tudományra nézve. Legelőbb a tudós Lazius Farkas[6]) használta

---

[1]) Honterus térképe t. i. két egymáshoz ragasztott lapból áll. Vagy talán arról értesült Verancsics, hogy Pomarius vidékek szerint szándékozik térképét kiadni s Beszterczével akarja azt megnyitni?

[2]) Verancsics e leirása nyomtatásban Kovachichnál: Script. rer. hung. min. II. 82. ll. és Verancsics Összes Munkái I. 119. ll. jelent meg. S valóban egy ilyen — Erdélyt, Moldva-Oláhországot s keleti Magyarhont magában foglaló-térkép találtatik is Verancsics kéziratai közt, mint Erdély leirásának melléklete. Ez a Honterétől csak kevésben tér el, csak a főbb helyeket emliti.

[3]) Trausch: Denkblätter III. 98. l.

[4]) Fateor equidem non invitus, merito fuisse Honthero summa attributa, quo et Transylvania nominatior, et civitas Coronensis facta sit celebratior. Verancsics VI. 330.

[5]) »Cui late non solum domi jam, sed etiam foris, atque adeo in celeberrima Venetorum urbe multum fuisse tributum scribis. Veráncsics VI. 174. 330. l.

[6]) Született Bécsben 1504. † mint udv. könyvtárnok s történetiró 1565-ben. Haner: Script. rer. Hung. I. 154—8. ll.

föl 1556-ban kiadott magyarországi térképében, mely Ortelius Ábrahám: »Theatrum orbis terrarum« czimü nagy folio alakú térkép-gyüjteményébe is fölvétetett, mint erről a munka német kiadása (Theatrum oder Schawbüch des Erdtkreys. Antorff bei Christoffel Plantin in verlegung Abraham Ortell MCCCCCLXXX) 97. táblája igazolja is, hol Erdélyben, a Burgloz, Jordia, Furstenberg, Dopich, Oudbom (Rudbom helyett,) Offenburg, Kantyber (Kaltherberg helyett) a Honteréből vannak véve. [1]) Ortelius ugyanezen német kiadásában egy más magyarországi térkép is találtatik — a 98. — a tudós Sambucus Jánostól, [2]) ez valószinűleg a Lázius Farkasének javitott kiadása. Felirása ez: »Vngariae loca praecipua recens emendata atque edita per Joannem Sambucum Pannonium Imp. Ms Historicum 1579« s fönt a bal sarkon következő ajánlat olvasható: »Sereniss. Principi D. Carolo Archiduci, Maximiliani II. Fratri dicatum.« Magyarország e térképénél is fölhasználtatott a Honteré, csakhogy a nevek nagyon eltorzitvák. »Burglos« hiányzik, ott van azonban »Isenperg« »Altemberg« s. a. t.

Sambucus egyébiránt 1566. Erdélynek egy külön térképét is kiadá, melynek alapjául tulajdonkép a Honter térképe szolgált. Ugyancsak ez is fölvétetett Ortelius Theatrum orbis terrarum-ába, úgy látszik legelőször az antwerpeni 1575-iki kiadásban. Az Orteliusban közlött térképhez e jegyzet van csatolva: »Hanc Vltra vel Transilvaniam, quae et Panno-Dacia et Dacia Ripensis, vulgo Sibemburgen dicitur, eddidit Vienne, A⁰ 1566. Nobiliss. atque Doctiss. Joannes Sambucus Pannonius.« A hátlapra nyomott leiró szöveg »Transylvania« felirása alatt ezen szavakkal kezdi: »D. Stephanus Broderith in opusculo excuso Basilea« stb; ez Ortelius minden későbbi kiadásában is megvan, sőt forditásaiban is.

---

[1]) Hogy ebben oly nevek is előfordúlnak, melyek Honternél nincsenek lenyomtatva, hanem általa csak kiigazítva, mint pl. Rudbom, Kaltherberg, azt bizonyitja, hogy Honter nemcsak a Nemzeti Múzeumban őrzött példányt, hanem talán valamennyit, kiadatásuk előtt — kiigazitotta.

[2]) Szül. Nagy-Szombatban 1531. † Bécsben 1584. mint udv. történetiró. Haner i. m. 215—219. ll.

E Honter után rajzolt Sambucus-féle térkép meg van Ortelius 1579. s 1592-iki kiadásaiban is, (ez utóbbiban kiszinezve,) úgy szintén a fennemlített 1580-iki német forditásban is, hol a 99-iki táblát képezi. Itt leljük a: »Burglos«-t (mellette Dees»-t) is »Busaten« »Kalberg« »Durbestritz«, — a Szamos neve e térképen »Bestritz« — Kalterbrig, Ofemburg, Ysemberg, 4. Bergstet, Altenberg, Dellendorf, zum Kreutz, Herbrig, Einsidel, Dopich, Gest, Armdorf, Plamendorf, Rudbom stb. neveket, találó bizonyságúl, hogy Sambucus csakis a Honter térképét használhatta.

Ortelius nagy műve olaszra is le van forditva. Egy kivonatának ily czime van: Compendio dal theatro del mondo di Abrahamo Ortelio. In Anversa MDCXII.

A XVI. század másik nagyobb térképgyüjteményében: Mercator Gellért [1]) atlasában is gyakran van fölhasználva a Honter térképe. Mercator »Europa«-jának 1. kiadása 1554. jelent meg, a másik 1572-ben Duisburgban. — Vajjon itt használtatott-e már Honter térképe, azt nem mondhatom, mert nem láthattam e művet. Használtatott azonban Merkator 1595. duisburgi »Atlas«-ában, melynek 101—102. lapján Erdély térképe is közöltetik. Az 1606-iki — tehát Mercator halála utáni — kiadás czime: Gerardi Mercatoris Atlas. Jam tandem ad finem perductus, quam plurimis aeneis tabulis Hispaniae, Africae, Asiae et Americae auctus et illustratus a Judoco Hondio. Quibus etiam additae praeter Mercatoris dilucidae et accuratae omnium tabularum descriptiones novae, studio et opera Pet. Montani. Amsterodami 1606. Nagy folio. Mercator Atlasából 1632-ben már a 10 kiadás jelent meg s mindegyikben Erdély térképe a Honterénak alapján s a Honter által használt sajátlagos helynevekkel jelent meg. Még a Thymes [2]) (Szamos helyett) elnevezésre is, mely pedig

[1]) Mercator Gellért szül. 1512. Ruremontban, † 1594-ben. Egy Mercator Mihály Honter Rudimentáinak baseli 1535-iki kiadásánál is szerepel. Vajjon rokona ez utóbbi Gellértnek,azt nem tudhatni.Trausch i. m. II. 203. l.

[2]) Wenrich az »Archiv.« VI. köt.103. lapján emliti, hogy 1848-ban a pesti egy. könyvtárban egy régi térképet másolt, hol Burgloss mellett a Thimmes elnevezés is előfordúlt. Hiába kutattam e példány után; én ez elnevezést csak a Honter-féle 1532-iki kiadásban találtam; azt gyanitom

sem az Ortelius sem a Mercator-féle erdélyi térképen nem található, a Mercator-féle térkép elé irt bevezetésben — ez különben az Erdélyben talált római feliratokat illetőleg számos vonatkozással van Reicherstorffer-féle »Chorographia Transylvaniae«-re (— Az 1595-iki 102 l. s az 1606. kiad. 100. l. —) a következő érdekes megjegyzést olvassuk: »Samus (Thimes, Germanis et Hungaris) ex Alpibus Calota dictis oriens. [1])

Honter térképe a XVII. sőt a XVIII. század folyamában folyvást megőrizte befolyását a legkiválóbb térképészeti munkákra. Joannis Janssonii Atlas contractus. Amstelodami apud Joannis Janssonii p. m. haeredes. Anno MDCLXVI. nagy ivr. 166. lapján Erdélyt tartalmazza. Ott van Burgless Deés, Vier Bergstet, Altemberg, Zum jot, Blechisdorfer, Schyrkengen, Seideswold, Einsidel herbirg, Rudbon, Armdorf, csalhatatlan bizonyitékai annak, hogy e térképnek is alapja a Honteré. Ugyane körülménynyel találkozunk De Wit Frigyes nagy térképészeti művében, melyet a XVII. század végén, Amsterdamban kiadott »Dees-vel Burglos« mindig ott vannak erdélyi térképein.

A XII. Incze pápának ajánlott Coronelli-féle nagy velenczei térképgyüjteményben levő erdélyi térképen is meglátszik a Honter alapvető befolyása. A munka czime: Corso geographia universale. Dal Padre Maestro Vinzenzo Coronelli M. C. Cosmografo della serenissima Republica di Venetia, In Ve-

---

tehát, hogy Wenrich, vagy a Honter-féle térkép egy példányát másolta vagy pedig a Reicherstorff Moldaviae, que olim Daciae pars Chorographiája 1550-iki kiadásához mellékelt térképét használta, melyet nem ismerek. Trausch i. m. III. 97. l.

[1]) Érdekes a mi e leirásban az »Abundantia Daciae« felől mondatik: »Vinum fert — ugymond — praestantissimum ad Albam Juliam, Devam, Egmedinum, Birthelbinum, Fenuscium. Mellis etiam hic tanta copia est, ut praeter communem usum obseruatum, Incolae peculiarem adinvenerint: ex eo enim delicatum potum conficiunt, qui etiam rerum peritis Vinum Creticum seu Malvaticum opinantibus, facile imponat. Fructuum item magna copia est, inter quos ut reliquos omittam praestantissima Pruna Damascena vulgo dicta, Mala Cotonea, Cerasa dulcia, quae cum Marosticanis Italicis conferri possunt; Melopepones, vulgo Melones, praestantissimi .... Transylvani Saxones, sicut caeterae Somnes nationes Germanicae, habent peculiarem linguae dialectum. Vrbes et arces incolunt munitissimas, et caeteris nationibus praestant.«

*

netia MDCXCII. Royal Folio. A 142. térképen: »La Transilvania« található. Tartalmazza, mint a többi későbbi kiadás mind az astronomiai fokokat is. Erdély az éjsz. szél. 46° és 48° 3′ s a kel. hossz. 45° 4′—49°3′ közt fekszik. A hely- és folyónevek magyar, német és latin nyelven jelölvék, gyakran olasz és franczia észrevételekkel. Honter befolyása itt is észlelhető; a »Burglos-Dees« itt is meg van. Csakhogy e térkép számos új toldalékkal van bővitve.

Sőt de l'Isle Vilmos franczia kir. geographus († 1726.) s ennek későbbi kiadója sem menekülhettek egészen Honter varázsa alól. De l'Isle, magyarországi térképében (Wolfnál Augsburgban megjelent kiadásában) még mindig ott van a Dees-vel Burglos, Isenburg, Altemberg stb. Természetes tehát hogy az azon korbeli kisebb művek, melyek Erdély leirásával foglalkoznak, Honter térképét veszik alapul, mint Tröster: Das Alt und Neuteutsche Dacia. Nürnberg 1666. s Kreckwitz György: Totius Principatus Transylvaniae accurata Descriptio. Norinberga és Frankfurt 1688. czimű műveikben. Mindkettő a Honter térképét használta fel alapúl, csakhogy bővitették azt. Kreckwitz azonfölül megbocsáthatlan hibákat is követett el, melyek arra mutatnak, hogy Kreckwitz nem volt erdélyi, igy pl. »Zlatnae rudera« mellett nyugatra »Schlatten« fekszik; »Thürnen«-től keletre »Tövis« stb.

Ily uralkodó befolyással volt Honter erdélyi térképe 2 századon át a legtekintélyesebb cartographiai művekre s csak az újabb geographiai felvételek szoritották háttérbe hibás stereographiai vetületét. Épen ez a körülmény azonban, hogy Honter térképe oly sokáig megtartá tudományos befolyását, azt bizonyitja, hogy a szerző kora tudományosságának szinvonalán állott s az ama korbeli igényeknek teljesen megfelelt. Megismerjük ebből, hogy Verancsics korántsem hizelgett, mondván, hogy Honter által Erdély ismertebbé, Brassó pedig hiresebbé lett. Honter 1532. térképével oly munkát adott Erdélynek, mely remekműnek tartatott; midőn a következő évben szülővárosába visszaérkezett, úgy fogadhatták, mint a ki a tudós világban nagy nevet szerzett magának. Honter első műve Brassóban egy könyvnyomda felállitása volt.

SEPTEN RIO
MOLDAVIÆ TERMINVS
CHOROGRAPHIA TRANSYLVANIAE
Sybembürgen
SCHVK
JORDIA
CI CV LI
Carpatus mons
BISTRICIA Nösen
NÖSNERLAND
KYSDI
ORBAI
SCHEPSI
ALTHLAND
SCHESPVRG
WEINLAND
MEDWISCH
BVRZELAND
CORONA
CLAVSEMBVRG
ORIENS
OCCIDENS
CIBINIVM Hermanstat
LAND VOR DEM WALD
ALBA IVLIA Weissemburg
SABESVS Millembach
Alpes
Alth flus
Marisus flu.
BERGSTET
VALACHIÆ PARS
MERIDIES
HAZEK
TERVISZ
Bros
Vom Rein und Sachsen ich gemein
Bin aufgewachsen in grossem schein,
Hab weiter freuntschafft gunst und eer
Bey frembden willen suechen meer,
Sjo hatt umbkert all meinen rath
Der manche Reich genidert hatt,
Vnd meer wirdt nidern mit der Zeit
Noch hoff ich auf seine gerechtikeit.
ORNATISS: SENATVI
CIBINIENSI DICATVM
BASILEAE ANNO M D XXXII
Illa ego Germanæ non inaultissima terre
Porao, dum quondam fata deusq; tulit.
At postquam summum uitae potioris amore
Pertimui, flamma non leuiore premor.
Atq; ita, nescio an nimium confisa, relinquor,
Innumeris longo tempore uicta malis.
Nunc igitur quamuis uentos tibi coepta secundos
Promittant, finem semper amice time.

Harmadik kötet. 1873.

Negyedik kötet. 1874.

Ötödik kötet. 1875.

Hatodik kötet. 1877.

III. Szám. Emlékbeszéd nagyajtai Kovács István fölött. Szilágyi Sándor r. tagtól . . . . 10 kr.
IV. Szám. A germanizálás történelméből a két magyar hazában. Szilágyi Ferencz l. tagtól . . . . 20 kr.
V. Szám. A Ghyczyek Erdély történetében, különös tekintettel a kormányzási intézményre. Jakab Elek l. tagtól. 40 kr.
VI. Szám. Az alsómagyarországi bányavárosok küzdelmei a nagylucsei dóczyakkal. Wenzel Gusztáv r. tagtól. . 40 kr.
V. Szám. A Ghyczyek Erdély történetében. Jakab Elek l. tagtól . . . . 40 kr.
VI. Szám. Az alsó-magyarországi bányavárosok küzdelmei a Nagylucsei Dóczyakkal 1494—1548. Wenzel Gusztáv r. tagtól . . . . 60 kr.
VII. Szám. Kritikai adalékok Margum történetéhez. Ortvay Tivadar l. tagtól . . . . 30 kr.
VIII. Szám. Emlékbeszéd Czinár Mór m. akad. l. tag felett. Ipolyi Arnold rendes tagtól . . . . 20 kr.
IX. Szám. Brankovics György rácz despota birtokviszonyai Magyarországban és a rácz despota czím. Pesty Frigyes lev. tagtól . . . . 30 kr.
X. Szám. Carrillo Alfonz diplomatiai müködése. (1594—1598.) Szilágyi Sándor m. akad. r. tagtól . . . . . 30 kr.

Hetedik kötet. 1878.

I. Szám. Nagyvárad elvesztése 1660-ban. Deák Farkas l. tagtól 20 kr.
II. Szám. Adatok a »Nagy« Csáky István életéből. Deák Farkas ld. tagtól . . . . 20 kr.
III. Szám. Tanulmányok Erdély XVIII. századbeli jogtörténetéből. Jakab Elek l. tagtól. . . . . 40 kr.
IV. Szám. Ludányi Tamás egri püspök. Balássy Ferencz l. tagtól. . . . . 20 kr.
V. Szám. I. Rákóczy György és a diplomáczia. Szilágyi Sándor rendes tagtól. . . . . 50 kr.
VI. Szám. Gr. Prokesch-Osten Antal m t. akad. kültag emlékezete és Mátyás király könyvtára maradványainak fölfedezése. Ipolyi Arnold igazg. és r. tagtól . . . . 40 kr.

Budapest, 1878. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.